

Măsurile excepționale în „războiul” antiviral și problema responsabilității autorităților

Câteva considerații

■ GABRIELA TĂNĂSESCU

[Romanian Academy]

Abstract

The paper aims to outline the vulnerabilities and major dangers posed by “exceptional” measures in the current context of the pandemic from the perspective of “distribution of competences” and the legal and moral responsibility of the authorities. The assumption of this paper is that in regimes with “exceptional” measures there is (a) the risk of authoritarianism of executives in conditions of restricted role (supervision and control) of parliaments and the judiciary, civil society and the media, manifested as risk of misuse and mismanagement of COVID-19 funding and of increasing corruption in the spending of public funds; (b) the risk that the authorities will not take responsibility for “emergency” decisions related or not to the pandemic, avoiding the verification of the legality and proportionality of the measures.

Keywords

emergency regimes; exceptional measures; authoritarianism, abuse of power; corruption; government accountability

● E chivalarea publică a pandemi-
● ei de COVID-19 cu cea mai gravă
● criză de sănătate prin care a tre-
● cut lumea timp de un secol, de natură
● să angajeze „umanitatea” „într-un răz-
● boi global fără precedent”, a atras din
● partea autorităților statelor „măsuri ur-
● gente și agresive”, măsuri excepționale
● adoptate în regimuri de urgență – con-
● stituționale *de jure* și *de facto*, bazate
● pe legislația ordinară – și de alertă sau
● prin „puteri de urgență”. Lucrarea de
● față își propune să puncteze câteva din-
● tre vulnerabilitățile și pericolele majo-
● re pe care le prezintă regimurile „ex-
● cepționale” din perspectiva „distribuirii
● competențelor” și a responsabilității le-
● gale și morale a autorităților. Asumția
● acestei lucrări este că (1) regimurile po-
● litice care mențin principiul normalită-
● ții funcționării sociale și al solidarității
● comunitare asigură eficiența în comba-
● terea crizei de sănătate și durabilitatea
● politică în mai mare măsură decât regi-
● murile care optează pentru măsuri ex-
● cepționale; (2) în regimurile cu stări „ex-
● cepționale” există (a) riscul abuzului de
● putere al executivelor – îndeosebi în ca-
● zurile de concentrare a puterii ce con-
● duce la riscul hiper-prezidențialismului
● (G. Pasquino) –, în condițiile restrânge-
● rii rolului (de supraveghere și control al)
● parlamentelor și justiției, dar și al socie-
● tății civile și mass-media, manifestat în

principal ca risc al îngrădirii drepturilor individuale, al gestionării necorespunzătoare a finanțării COVID-19 și al creșterii corupției în cheltuirea fondurilor publice; și (b) riscul ca autoritățile să nu-și asume responsabilitatea deciziilor de „urgență” legale sau nu de pandemie, să evite controlul legalității și proporționalității măsurilor.

„Războiul” antiviral și măsurile excepționale

Instituirea stării de urgență în numeroase state de pe toate continentele și instituirea unor măsuri fără precedent pe timp de pace, începând cu oprirea activităților cotidiene, în scopul combaterii pandemiei actuale a implicat „măsuri invazive” care au limitat drepturile și libertățile cetățenilor într-un mod considerat fără egal de la cel de-al doilea război mondial, anul 2020 reprezentând astfel „un an dezastruos pentru drepturile omului” și „accelerarea eroziunii țesutului democratic al societății noastre”¹, dar și din perspectiva funcționării sistemelor de sănătate, economic, educațional și de gestionare a finanțelor publice, în principal. Sindromul respirator sever acut de coronavirus 2 (SARS-CoV-2) care cauzează boala deosebit de contagioasă coronavirus 19 (COVID-19), raportată ca pneumonie cu cauze necunoscute, a fost pus de Organizația Mondială a Sănătății la 11 martie 2020² în termenii unei pandemii, OMS – „profund îngrijorată de nivelurile alarmante de răspândire și severitate”³ și „de nivelurile alarmante de inacțiune” – atrăgând atenția asupra necesității de a nu accepta că „amenințarea acestui virus” și „bătălia” cu el s-au sfârșit. „Măsuri urgente și agresive” au fost solicitate țărilor în scopul stopării cursului pandemiei, în spiritul celor aplicate deja de țările care au „demonstrat că virusul poate fi suprimat și controlat”, deși oficialul din conducerea OMS recunoștea în comunicatul său că „aceasta este prima pandemie cauzată de un coronavirus” și că „nu [a]

1 Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Dunja Mijatović, “HUMAN RIGHTS TALK: Covid-19 and Human Rights – Lessons learned from the pandemic”, Vienna (10 December 2020). <https://rm.coe.int/human-rights-talk-covid-19-and-human-rights-lessons-learned-fro/1680a0a7c3>, accesat 7.03.2021.

2 Estimarea gravității noului virus însă, comunicată de specialiști deja în cursul lunii februarie 2020, arată că rata mortalității asociată cu COVID-19 putea fi „considerabil mai mică decât 1%”, ori că „mortalitatea lui calculată se situa între 1 și 2% din populație, putând fi chiar mai mică”. Conform acestei estimări, noul virus nu putea „urma scenariului unui eveniment istoric critic”, al unui „tip de criză care să transforme o populație”, așa cum ar fi putut SARS-CoV-1, care a „omorât” 10% din populația infectată în 2003, inclusiv persoane tinere. SARS-CoV-2 era estimată așadar ca o boală la fel de gravă precum sau cu nimic mai gravă decât gripa sezonieră, adică o infecție serioasă din cauza căreia mor anual mii de oameni în lume, fără a duce la o catastrofă la nivel mondial. A se vedea: Întâlnirea experților în sănătate din întreaga lume din 12 februarie 2020 la sediul Organizației Mondiale a Sănătății de la Geneva pentru a evalua nivelul actual de cunoștințe despre noua boală COVID-19 și pentru a stabili, împreună cu finanțatorii mondiali, prioritățile în cercetarea noului virus (<https://www.who.int/news/item/12-02-2020-world-experts-and-funders-set-priorities-for-covid-19-research>, accesat 14.04.2020); Marcia Frellick, “COVID-19 Mortality Rate May Be ‘Considerably Less Than 1%’” (March 02, 2020) (<https://www.medscape.com/viewarticle/926089>, accesat 15.04.2020); prof. dr. internist-infecționist Mihai Netea, conferința „O istorie genetică (incompletă) a românilor. Ce ne învață studiile genetice despre istoria Europei de Sud-Est”, Ateneul Român (25 februarie 2020). <https://th-th.facebook.com/privesc.eu/videos/1863878743742520/>, accesat 29.04.2020). Datele oficiale confirmă actualmente această estimare: 4.000.000 de decese înregistrate până în prezent reprezintă o rată a mortalității de 0,04% și o “infection fatality rate” (IFR) de aproximativ 2%.

3 Datele amintite erau următoarele: 90% din totalul de 118.000 de cazuri erau în doar patru țări, două dintre ele – China și Republica Coreea – înregistrând o scădere semnificativă a epidemiei; 81 de țări nu au raportat niciun caz; 57 de țări au raportat 10 cazuri sau mai puțin. “WHO Director-General’s opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020”. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>, accesat 29.04.2020.

mai văzut până acum o pandemie care poate fi controlată⁴. Implicarea în „luptă” a fiecărui individ și a fiecărui sector, pentru a răspunde „crizei de sănătate publică” care „atinge toate sectoarele”, era considerată parte a unei strategii cuprinzătoare de „prevenire a infecțiilor, salvare de vieți și minimizare a impactului” crizei, comunicatul oficialului OMS fizând termenii care au dominat comunicarea oficială și neoficială, dezbateră și contestarea media la nivel mondial, asupra „acțiunilor” medicale și, deopotrivă, a celor politice: „luptă” cu virusul, „criza”, „măsurile urgente și agresive”, „perturbările economice” și încălcările drepturilor oamenilor. Dacă termenul criză s-a apropiat de condiția ubicuității și a polisemiei în utilizare – extensiunea lui fiind redefinită continuu și antrenând în avalanșă: criza de sănătate sau biologică, dar și criza „sanitară” și a „sistemului medical”, a medicamentelor, materialelor de protecție și a personalului medical, apoi a populației izolate și distanțate social, desigur criza economică, criza comunicării etc., până la, evident, criza exacerbată a luptei pentru puterea globală –, modelul explicativ adoptat practic, atât în lumea medicală cât și în cea lumea politică, intens mediatizate, a fost cel al războiului⁵: războiul împotriva virusului și a bolii, care subsumează războiul contra dezinformării, contra lipsei de transparență, contra lipsei de solidaritate, contra lipsei de prevedere etc. Retorica multor oficiali a fost cea a războiului⁶ – „suntem în război” –, președintele francez Emmanuel Macron fiind unul dintre cei care au folosit metafora războiului⁷ în mod recurent. În ordinea purtării „războiului” prin instituirea măsurilor de urgență sau a stării de urgență, așadar în ordinea legitimării lor, comentarii au semnalat că la nivel politic retorica de război are tocmai rolul „adunării națiunii către același obiectiv și eliminarea adversarilor prin compararea lor cu trădătorii. Metafora ar putea servi bine ca justificare politică pentru limitările grave ale drepturilor omului pe care președintele urma să le anunțe...”⁸. Ca atare, măsurile radical restrictive pe care liderii politici le-au adoptat în „războiul” de combatere a noului virus au fost motivate ca rezultând din recomandările experților medicali – „mantra zilei” fiind „Urmează știința!” – în speță medicina, „zona cenușie dintre știința și arta sănătății umane [care] nu este guvernată de legi așa cum este gravitația”, așadar medicina cu tot caracterul ei experimental în acest caz, prinsă în efortul de a înțelege „modurile infinite de variate în care Covid ne-a afectat ca indivizi” și de a transmite că, dată fiind „interacțiunea complexă dintre minte și corp”, sunt „aproape imposibil de prezis cu certitudine” reacțiile la virus, la medicamentele care îl tratează⁹ și la regimul de izolare a indivizilor. Ca atare, în majoritatea covârșitoare a țărilor afectate de COVID-19, de o manieră care a reflectat „certitudine politică” bazată pe „certitudine

4 “WHO Director-General’s opening remarks...”.

5 Însuși Ghidul pentru prevenția și tratamentul COVID-19, elaborat de Școala de Medicină a Universității Zhejianq și The First Affiliated Hospital și publicat în română în prima decadă a lunii martie 2020, a utilizat paradigma războiului: „un război global fără precedent” în care „umanitatea înfruntă același inamic, noul coronavirus... primul câmp de luptă [fiind] spitalele unde soldații noștri sunt personalul medical”, „spitalul este și câmpul de luptă unde eliminăm virusul, nu unde virusul ne învinge pe noi...”, „acest război abia a început”. <https://legestart.ro/wp-content/uploads/2020/03/GHID-PENTRU-PREVENTIA-SI-TRATAMENTUL-COVID-19.pdf.pdf>, accesat 28.04.2020.

6 Michel Rose, Richard Lough, “‘We are at war’: France imposes lockdown to combat virus”, Reuters (March 16, 2020). <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-macron-restriction/we-are-at-war-france-imposes-lockdown-to-combat-virus-idUSKBN2133G5>, accesat 2.05.2020.

7 Tot așa cum foștii președinți Sarkozy și Hollande au folosit-o în legătură cu atacurile teroriste pentru a justifica în acea perioadă starea de urgență. A se vedea Audrey Lebret, “COVID-19 pandemic and derogation to human rights”, *Journal of Law and the Biosciences*, 7/1 (2020). <https://academic.oup.com/jlb/article/7/1/1/saa015/5828398>, accesat 16.05.2020.

8 Lebret, “COVID-19 pandemic”.

9 Jonathan Cook, “We are Living Through a Time of Fear – Not Just of the Virus, But of Each Other” (March 25, 2021). <https://www.counterpunch.org/2021/03/25/we-are-living-through-a-time-of-fear-not-just-of-the-virus-but-of-each-other/>, accesat 16.05.2020.

științific-medicală”, prioritățile politicului au devenit administrarea prin măsuri excepționale a „crizei de sănătate” și mecanismele de combaterea a noului virus și ele s-au contrapus priorităților sociale și economice. În această privință este remarcabilă observația că „o politică de «urmărire a științei» implică faptul că problemele legate de virus și modul în care reacționăm la acesta – sau modul în care cântărim consecințele sociale și economice ale acestor răspunsuri – sunt pur științifice. Asta nu lasă loc de dezbateră, de dezacord. Și autoritarismul stă mereu la pândă în spatele fațadei certitudinii politice”¹⁰. Certitudinea necesității intrării în logica „măsurilor excepționale” prin instituirea stării de urgență sau a măsurilor de urgență pentru a susține „războiul” contra virusului a înlăturat grosso modo orice încercare de a evita măsurile disproporționate, contraproductive și costisitoare și riscul abuzului decizional, politic, administrativ, social, etc. Intrarea în logica „măsurilor excepționale” a însemnat înlăturarea posibilității de a „insista asupra *principiului normalității*” funcționării sociale și al solidarității comunitare, adică asupra „gestionării crizei prin puteri și proceduri aplicabile în mod obișnuit” și asupra „respectării depline a drepturilor omului, chiar în condițiile introducerii unor restricții noi și proporționate asupra drepturilor omului pe baza unei nevoi sociale presante create de pandemie”¹¹. A insista asupra *principiului normalității* ar fi însemnat desigur a adopta abordarea „rezistând panicii”, a responsabiliza la cote înalte populația și media¹² – cu rol esențial în consolidarea legăturilor sociale, în furnizarea de informații sigure, în contracararea dezinformării și responsabilizarea factorilor de decizie față de public¹³ –, a „mobiliza cetățenii în jurul unui răspuns colectiv dat virusului”, a crea în același timp „un sentiment al solidarității în cadrul comunităților”, urmând sugestia lui Robert Putnam în privința „importanței unei societăți civile puternice și active pentru consolidarea democrației”¹⁴, a creșterii capitalului social și a încrederii în societate care generează un angajament civil adecvat, necesar funcționării sănătoase a democrațiilor. Creșterea încrederii în societate („capitalul relațional”) și angajamentul civic ar fi putut constitui în această perioadă „o bază cetățenească” care ar fi impus adoptarea unei strategii diferite de combatere a COVID-19 decât cea a stării de urgență, anume una în care „protejarea drepturilor omului se dovedește un pilon esențial pentru gestionarea crizei din sănătate și [care] trebuie încorporat activ în politicile publice”. Situația în această perspectivă ne conduce către considerarea ca deplin îndreptățită a afirmației: „criza COVID-19 ne-a învățat că numai guvernanta în conformitate cu statul de drept și drepturile omului este capabilă să gestioneze în mod adecvat provocările asociate acestei crize fără precedent”¹⁵.

Adoptarea logicii măsurilor excepționale, proprii stării de urgență, în scopul combaterii pandemiei COVID-19 a fost evaluată că implicând la nivel mondial un

10 Cook, “We are Living Through a Time of Fear”.

11 Martin Scheinin, “COVID-19 Symposium: To Derogate or Not to Derogate?” (2020). <http://opiniojuris.org/2020/04/06/covid-19-symposium-to-derogate-or-not-to-derogate/>, accesat 9.05.2020.

12 Care ar putea renunța la „senzaționalism, limbaj necorespunzător sau informare în moduri care pot spori inutil alarmarea sau care pot oferi o platformă de răspândire a unor puncte de vedere care divid” societatea. A se vedea Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Dunja Mijatović, *loc. cit.*, p. 3.

13 Așa cum sublinia Comisarul pentru Drepturile Omului. A se vedea Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Dunja Mijatović, “Support a Free, Independent and Safe Press”, Press Release of 30 April 2020. <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/support-a-free-independent-and-safe-press>, accesat 19.05.2020.

14 Robert Putnam, “Bowling alone: America’s Declining Social Capital”, *Journal of Democracy* 6/1 (1995): 65. A se vedea în acest sens Chloé Bernadaux, “Stop the erosion of human rights in Europe”, *New Europe* (February 12, 2021). <https://www.neweurope.eu/article/stop-the-erosion-of-human-rights-in-europe/>, accesat 19.05.2021.

15 Bernadaux, “Stop the erosion of human rights in Europe”.

comportament politic autoritar atât în regimuri considerate tiranice cât și în democrații liberale consolidate care asigură garanții constituționale solide drepturilor fundamentale, o guvernare autoritară „caracterizată prin diverse combinații de supravegheri guvernamentale și administrative, adoptarea unor măsuri de urgență excesive și disproporționate, îngrădirea libertăților civile și a libertăților fundamentale, eșecul angajării în luarea deliberativă și transparentă de decizii, acțiune decizională extrem de centralizată și chiar suspendarea controlului democratic efectiv”¹⁶. În această evaluare, „pandemia a servit ca o puternică justificare pentru autoritarizare – procesul prin care autoritățile statului «subminează încet constrângerile instituționale [instituite] asupra guvernării lor», prin diferite combinații ale celor precizate mai sus”, iar puterile de urgență au servit „drept catalizatori sau facilitatori ai autoritarizării” căroră „populațiile le-au răspuns în mare măsură cu obediență”¹⁷. În esență, „suspendarea vieții de zi cu zi în întreaga lume” – care a afectat grav indivizii și comunitățile din întreaga lume și au produs daune economice nespecificate încă, șomaj în masă, reducerea veniturilor și sărăcirea, „întreruperea lanțului de aprovizionare”, îngrijorare și panică într-o atmosferă și o cultură întreținută a fricii și supravegherii, „panică a cumpărăturilor”, colapsul piețelor de mărfuri și financiare globale – s-a realizat prin instituirea stărilor de urgență legale sau de facto, prin impunerea interdicțiilor de deplasare în afara locuinței și a carantinei la nivel național, închiderea frontierelor și interdicții de călătorie, încetarea operațiunilor comerciale, interzicerea întrunirilor sociale, anularea evenimentelor culturale și sportive, suspendarea serviciilor religioase și extinderea supravegherii cetățenilor. „Un val de guvernare autoritară a măturat globul cu implicații profunde la nivel mondial pentru guvern democrație, statul de drept și drepturile omului, demnitate și autonomie”, statele exercitând „asupra cetățenilor o putere verticală, paternalistă extraordinară, în ciuda îndoielilor serioase cu privire la eficacitatea, durabilitatea și proporționalitatea măsurilor adoptate”¹⁸. După Stephen Thomson și Eric C. Ip, autoritarismul, ca regresie a guvernării declanșată prin recurgerea la puterile de urgență în scopul limitării efectelor pandemiei COVID-19, exprimă o „pandemie constituțională”¹⁹, în condițiile în care abuzul de puteri de urgență – „excesele guvernamentale”, adică „intervențiile excesive și implementarea disproporționată a măsurilor de sănătate publică” care erodează sistematic, prin conținut sau mod de implementare, valorile, instituțiile democratice liberale și protejarea drepturilor – constituie „o provocare gravă pentru obiectivul general al constituționalismului modern”, anume limitarea puterii statului pentru apărarea libertății, și în condițiile în care guvernele, invocând combaterea pandemiei, recurg la mecanisme de „ocolire și suspendare a controlului democratic efectiv”²⁰ („scenariu pandemic de luare a deciziilor într-o manieră deosebit de centralizată, amânarea și anularea alegerilor, cenzurarea și „înăbușirea media liberă”, tendința de a manipula informațiile și de a înăbuși formele de dizidență).

Dincolo de cazurile autoritare de restricționare a deplasării personale și de supraveghere (urmărirea telefonului GPS, înregistrarea cardurilor de credit și supravegherea video, supravegherea prin drone și roboți de poliție, folosirea camerelor de recunoaștere facială și a brățărilor electronice, monitorizarea locației telefonului mobil, măsuri de restricționare a libertății de informare, etc.) care concură la „crearea unui panopticon ce alterează în mod fundamental comportamentul și

16 Stephen Thomson, Eric C. Ip, “COVID-19 emergency measures and the impending authoritarian pandemic”, *Journal of Law and the Biosciences* 8 (2020): 4. <https://academic.oup.com/jlb/article/7/1/15aa064/5912724>, accesat 12.07.2021.

17 Thomson, Ip, “COVID-19 emergency measures,” 4.

18 Thomson, Ip, “COVID-19 emergency measures,” 4.

19 Thomson, Ip, “COVID-19 emergency measures,” 5.

20 A se vedea Thomson, Ip, “COVID-19 emergency measures,” 5, 6.

atitudinile față de autoritate”²¹, o subliniere aparte se impune în privința „regresiei etice a sănătății care, ca domeniu al practicii, depinde în mare măsură de normele fundamentale ale democrației constituționale, în special respectul față de demnitatea umană și înflorirea persoanelor și a grupurilor în scopul de a prospera”²², și de principii de etică medicală precum autonomia, dreptatea, caritatea și non-maleficența, non-corupția. După Thomson și Ip, „pandemie constituțională transnațională este majoră” în măsura în care regresiiile în gândirea autorităților din domeniul sănătății publice către izolarea COVID-19 cu orice preț, inclusiv prioritizarea acesteia în raport cu problemele care afectează etica asistenței medicale și demnitatea umană, realizează impunerea unor răspunsuri de urgență disproportionale, intransigente”²³.

Starea de urgență, puterea executivului și corupția

Întrucât nu poate fi caracterizată în dreptul internațional drept „război”, pandemia în curs a fost încadrată în categoria „altă urgență publică care amenință viața națiunii”, enunțată de Articolul 15 al Convenției Europene a Drepturilor Omului (*European Convention on Human Right*, ECHR)²⁴. Curtea Europeană a Drepturilor Omului (*European Court of Human Rights*, ECtHR) a definit²⁵ „altă urgență publică care amenință viața națiunii” ca „situația excepțională de criză sau urgență care afectează întreaga populație și constituie o amenințare pentru viața organizată a comunității din care este compus statul”²⁶. Este deosebit de important că ECtHR a specificat (după trei decenii²⁷) că „datorită contactului lor direct și continuu cu nevoile urgente ale momentului, autoritățile naționale sunt, în principiu, într-o poziție mai bună decât judecătorul internațional pentru a decide atât asupra prezenței unei astfel de urgențe, cât și asupra naturii și sferei derogărilor necesare pentru a o evita. În consecință, în această privință ar trebui lăsată autorităților naționale o marjă largă de apreciere”²⁸. Așadar, statele au la „discreție” dreptul de a caracteriza situațiile de urgență publică de pe teritoriile lor – astfel că „urgentele sunt, totuși, în ochiul privitorului”²⁹ –, însă „marja de apreciere internă” a statelor „este însoțită de supraveghere europeană”, ECtHR decizând finalmente asupra gradului în care statele au respectat sau depășit „măsura strict solicitată de exigențele” crizei. Principiul pe care îl promovează însă convențiile internaționale și pe care îl reiterează Comisia de la Veneția este că „... cea mai bună modalitate de a lupta împotriva celor care amenință securitatea statului și siguranța publică

21 Thomson, Ip, “COVID-19 emergency measures,” 30.

22 Thomson, Ip, “COVID-19 emergency measures,” 12.

23 Thomson, Ip, “COVID-19 emergency measures,” 32.

24 Prevăzută de Art. 15, „Derogation in time of emergency”, al *European Convention on Human Right*, Council of Europe, European Court of Human Rights, F-670 75 Strasbourg cedex, 13. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf, accesat 19.06.2020.

25 În *Lawless v. Ireland* (no. 3), 1 July 1961, § 28, Series A no. 3.

26 European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Turkey – Opinion on Emergency Decree Laws NOS 667-676 adopted following the failed coup of 15 July 2016, adopted by the Venice Commission at its 109th Plenary Session (9-10 December 2016), 10. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)037-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)037-e), accesat 19.06.2020.

27 În *Brannigan and McBride v. United Kingdom*, 26 May 1993, § 43, Series A no. 258-B.

28 European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Turkey – Opinion on Emergency Decree Laws, 10.

29 Cassandra Emmons, “International Human Rights Law and COVID-19 States of Emergency”, 25 April 2020, *Verfassungsblog on Matters Constitutional*. <https://verfassungsblog.de/international-human-rights-law-and-covid-19-states-of-emergency/>, accesat 13.10.2020.

Tipul regimurilor de urgență adoptate în țările Europei

STAREA DE URGENȚĂ	Italia (31ianuarie) Lituania (25 februarie) Republica Cehă (12 martie) Letonia (12 martie) Bulgaria (13 martie) Slovacia (15 martie) România (16 martie) Finlanda (16 martie) Luxemburg (18 martie) Portugalia (18 martie)
REGIMURI SIMILARE	
Stare de pericol	Ungaria (11 martie)
Declararea maladiei epidemice	Croația (11 martie)
Situație de urgență	Estonia (12 martie)
Stare de alarmă	Spania (14 martie)
Stare de urgență sanitară	Franța (23 martie)
Stare de amenințare epidemică	Polonia (20 martie)
NU AU DECLARAT STARE DE URGENȚĂ SAU ALT TIP DE URGENȚĂ	Irlanda Marea Britanie Germania Belgia Olanda Danemarca Suedia Austria Slovenia Grecia

Sursa: European Parliament, "The Impact of COVID-19 Measures on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights in the EU", Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, author Ottavio Marzocchi, Directorate-General for Internal Policies, PE 651.343 (23 April 2020) [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651343/IPOL_BRI\(2020\)651343_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651343/IPOL_BRI(2020)651343_EN.pdf), accesat 29.06.2020.

nu este în primul rând și în toate situațiile de a da mai multe puteri autorităților executive și de a restrânge drepturile și libertățile personale, ci de a consolida democrația și statul de drept, care sunt menite tocmai să protejeze individul împotriva restricționărilor arbitrare și disproporționate ale drepturilor și libertăților sale fundamentale de către autorități³⁰.

„Criteriul naturii iminente al urgenței” s-a dovedit „de importanță crucială în contextul pandemiei, deoarece a permis statelor să anticipeze și să ia măsuri restrictive și derogări” cu motivarea că evită derogări mai severe în perioada următoare³¹. Ca atare, luând ca reper „criteriile” stabilite pentru decretarea situației excepționale de urgență de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (ECtHR), statele au considerat în general criza COVID-19 drept o amenințare reală și iminentă a dreptului tuturor indivizilor la sănătate și la viață. În consecință, într-un răstimp scurt după evaluarea severă a OMS și lansarea îndemnului la „măsuri urgente și agresive”³², liderii politici și înalți demnitari internaționali, între ei mulți repre-

30 În baza paragrafului al treilea al Declarației Universale a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948. A se vedea European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on the Protection of Human Rights in Emergency Situations adopted by the Venice Commission at its 66th Plenary Session (Venice, 17-18 March 2006), 11. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2006\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2006)015-e), accesat 13.10.2020.

31 Lebrecht, "COVID-19 pandemic".

32 După știrile și imaginile apocaliptice din Lombardia, imaginile terifiante cu plutoanele de

zentând state europene, au adoptat și susținut în avalanșă măsuri de urgență sau instituirea stării de urgență, pe baza prevederilor constituționale, a legilor ordinare sau a legislației obișnuite.

Documentul Parlamentului European precizează că starea de urgență și regimurile similare implică de o manieră importantă o creștere a puterilor guvernului (uneori și a poliției și armatei) și o diminuare a puterilor parlamentelor și a autorităților judecătorești, cu o estompare gravă a liniilor care separă puterile executivă, legislativă și judecătorească și cauzează un dezechilibru în sistemul de control și echilibru (*checks and balances*) care stă la baza democrației și o restrângere a drepturilor omului și a libertăților fundamentale, în limitele prevăzute de dreptul constituțional european și internațional. De asemenea, el conține precizarea că anumite state membre (Estonia, România și Letonia) au depus la Consiliul Europei o declarație de derogare de la Convenția Europeană a Drepturilor Omului (ECHR).

Nivelul restricționării drepturilor omului în țările UE³³

MODERAT		SEMNFICATIV		ÎNALT		SEVER		DEROGARE de la ECHR și de la ICCPR	
5	Finlanda Germania Olanda Portugalia Suedia	5	Austria Danemarca Estonia Irlanda Letonia Lituania Luxemburg	11	Belgia Bulgaria Croația Cipru Republica Cehă Grecia Malta Polonia România Slovacia Slovenia	4	Franța Italia Spania Ungaria	3	Estonia (20 martie-18 mai 2020) Letonia (16 martie-10 iunie 2020 (30 decembrie 2020-6 aprilie 2021) România (17 martie-15 mai 2020)

Sursa: Michael Meyer-Resende, "The Rule of Law Stress Test: EU Member States' Responses to COVID-19," 24 May 2020, <http://verfassungsblog.de/the-rule-of-law-stress-test-eu-member-states-responses-to-covid-19/>, accesat 29.06.2020.

soldăți „dezinfectori” mascați precum în „Războiul stelelor” pe străzile din Wuhan, anunțurile despre dezinfectarea banilor, ascensoarelor și mijloacelor de transport în comun cu raze ultraviolete și despre folosirea roboților pentru a limita contactul dintre pacienții infectați și personalul medical în anumite zone din China, știrile despre trecerea diferitelor țări de la un „scenariu” la altul odată cu creșterea numărului de infectări, care au provocat o imensă panică. ³³ În prezentarea lui Michael Meyer-Resende, nivelurile de restricționare a drepturilor omului sunt următoarele: *moderat* – cu un anumit impact asupra vieții de fiecare zi – datorat creșterii măsurilor de securizare a sănătății la frontiere, anularea unor evenimente de amploare, precauție recomandată persoanelor și afacerilor, impact serios asupra unor grupuri de risc; *semnificativ* – cu un anumit impact asupra vieții de fiecare zi – generat de închiderea parțială a frontierelor, limitarea dimensiunii adunărilor, închiderea unor afaceri neesențiale, închiderea școlilor pentru perioade scurte; *înalt* – cu impact considerabil asupra vieții de fiecare zi – rezultat din închiderea frontierelor pentru mare parte a traficului, limitarea semnificativă a deplasării personale, interzicerea adunărilor, închiderea sau restricționarea majorității instituțiilor, închiderea școlilor până la altă notificare; *sever* – cu impact copleșitor asupra vieții de fiecare zi – produs prin interzicerea/necesitatea autorizării deplasării personale, închiderea completă a frontierelor, interzicerea adunărilor, închiderea tuturor instituțiilor cu excepția celor esențiale, închiderea școlilor. Meyer-Resende, "The Rule of Law Stress Test".

Tipul regimurilor de urgență adoptate în țările Europei

STARE DE URGENȚĂ		MĂSURI DE URGENȚĂ/STARE DE EPIDEMIE	
ȚĂRI UE	ȚĂRI NON-UE	ȚĂRI UE	ȚĂRI NON-UE
Belgia	Albania	Austria	Belarus
Bulgaria (până la 13 mai)	Bosnia și Herțegovina	Croația	Islanda
Republica Cehă (până la 14 mai)	Elveția	Danemarca	Kosovo
Cipru	Macedonia de Nord	Franța	Muntenegru
Estonia (până la 17 mai)	Serbia	Germania	Norvegia
Finlanda	Ucraina	Grecia	Marea Britanie
Italia		Irlanda	
Letonia (până la 6 aprilie 2021)		Malta	
Lituania (până în 11 mai)		Olanda	
Luxemburg		Polonia	
România (până la 15 mai, când a fost înlocuită cu „starea de alertă”)		Portugalia (până la 2 mai stare de urgență)	
Slovacia (până la 12 iunie)		Slovenia	
Spania (până la 24 mai)		Suedia	
Ungaria			

Sursa: Karolina Zbytniewska (May 6, 2020). <https://www.euractiv.pl/section/bezpieczenstwo-i-obrona/news/coronavirus-which-countries-state-of-emergency-europe/>, accesat 29.06.2020.

Tipul regimurilor de urgență adoptate în țările UE

Stare de urgență constituțională <i>de jure</i>	Puteri de urgență bazate pe legea ordinară	Stare de urgență <i>de facto</i> , bazată pe legislația ordinară
Bulgaria	Germania	Austria
Republica Cehă	Franța	Belgia
Estonia	Italia	Croația
Finlanda	Letonia	Cipru
Letonia	Slovacia	Danemarca
Luxembourg		Grecia
Portugalia		Irlanda
România		Lituania
Spania		Malta
Ungaria		+ Marea Britanie
		Olanda
		Polonia
		Slovenia
		Suedia

Sursa: European Parliament, “Resolution of 13 November 2020 on the impact of COVID-19 measures on democracy, the rule of law and fundamental rights (2020/2790(RSP))”, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/textes_adoptes/provisoire/2020/11-13/0307/P9_TA-PROV\(2020\)0307_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/textes_adoptes/provisoire/2020/11-13/0307/P9_TA-PROV(2020)0307_EN.pdf), accesat 28 mai 2021.

Analize relevante ale stărilor de urgență la care au recurs statele la începutul pandemiei actuale au pus în evidență diversitatea raportărilor țărilor europene la fenomenul „crizei din sănătate”, cu excepția a două aspecte – „urgența” pe care o impunea situația și caracterul excepțional al măsurilor. Diversă a fost raportarea la legislația de invocat și dominată de disparitate a fost raportarea la radicalitatea și amploarea necesară a măsurilor, la proporționalitatea și, prin implicare, la legitimitatea acestora, la durata și gradul de supraveghere parlamentară. Între cele mai importante cauze ale acestei diversități și disparități s-au situat diversitatea prevederilor constituționale, așa cum am arătat; specificul practicii politice, al culturii politice și consensul clasei politice; gradul de implicare în decizie a elitei medicale; nivelul de dezvoltare economică reflectată în dezvoltarea sistemului de sănătate; nu în ultimul rând, tipul de majoritate politică – dat fiind că în regimurile semiprezidențiale în situații de majoritate unificată sau consolidată există posibilitatea ca președintele să prevaleze asupra prim ministrului și să devină un președinte „imperial”, anume să fie „recunoscut drept lider al majorității parlamentare” și să „cumuleze puterea executivă și legislativă”, adică să concentreze o putere care să conducă la riscul hiper-prezidențialismului³⁴, ș.a.

În privința strategiei „de urgență” de combatere a crizei s-a observat că autocrațiile au decretat foarte rapid starea de urgență în comparație cu democrațiile, „în mai puțin de o săptămână de la primul caz confirmat cu COVID-19, în timp ce în democrații [decizia] a luat de două ori mai mult timp”. Datele au atestat de o manieră neașteptată și alarmantă că încercarea de „controlare a dimensiunilor dezastrelor [«biologic»] apelând la starea de urgență este conectată cu mai mulți – și nu mai puțini – oameni care mor”³⁵. S-a observat în cazul actualei pandemii că anumite state membre ale UE, ale căror constituții prevăd starea de urgență de diferite tipuri, în caz de amenințări externe sau interne, și includ și reguli detaliate în acest sens, au preferat să nu „declanșeze mecanismele constituționale privind adoptarea stării de urgență, fie din motive istorice (Germania), fie din teama declanșării unui mecanism perceput ca fiind prea represiv (Franța)”, ci să apeleze la măsuri legislative ordinare urgente³⁶. În privința controlului parlamentar asupra măsurilor adoptate însă, majoritatea statelor îl prevăd la nivel constituțional și prevăd, de asemenea, așa cum am arătat deja, „garanțiilor pentru conservarea sistemelor democratice”. O mare diversitate însă și incertitudine s-a constatat în privința limitărilor temporale ale stărilor de urgență și chiar a derogărilor. În general, strategia de combatere a pandemiei prin instituirea stării de urgență sau adoptarea „măsurilor excepționale” a „determinat schimbări în distribuția puterilor”, în principal, a dat executivului puterea să conducă prin decrete, a permis executivului să dobândească noi competențe pentru a limita drepturi individuale și pentru a exercita „competențe rezervate în mod obișnuit legislativului și autorităților locale, impunând în același timp constrângeri asupra rolului parlamentelor, justiției, societății civile și mass-media, precum și asupra activităților și implicării cetățenilor”, făcând aproape imposibilă

34 Gianfranco Pasquino, „The advantages and disadvantages of semi-presidentialism. A West European perspective”, în Robert Elgie and Sophia Moestrup (eds.), *Semi-presidentialism outside Europe. A comparative study*, (New York and London: Routledge. Taylor & Francis Group, 2007), 24.

35 Christian Bjørnskov, Stefan Voigt, „The State of Emergency Virus”, *Verfassungsblog*. On constitutional matters (April 19, 2020). <https://verfassungsblog.de/the-state-of-emergency-virus/>, accesat 13.11.2020.

36 A se vedea Krisztina Binder, Maria Diaz Crego, Gianna Eckert, Silvia Kotanidis, Rafal Manko and Micaela Del Monte – European Parliamentary Research Service (EPRS), „States of emergency in response to the coronavirus crisis: Situation in certain Member States”, PE 649.408 (June 2020). [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649408/EPRS_BRI\(2020\)649408_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649408/EPRS_BRI(2020)649408_EN.pdf), accesat 13.11.2020.

funcționarea normală a instanțelor³⁷. Această „flexibilitate suplimentară” acordată guvernelor în starea de urgență pentru abordarea crizei COVID-19 s-a tradus, pe de o parte, în măsuri care, așa cum se arată în rezoluția Parlamentului European, au avut impact asupra democrației, statului de drept și drepturilor fundamentale întrucât au afectat exercitarea drepturilor și libertăților individuale, precum libertatea de circulație, dreptul la muncă, dreptul la educație, libertatea de întrunire și de asociere, libertatea de exprimare și informare, libertatea religiei, dreptul la viața de familie, dreptul de azil, principiul egalității și nediscriminării, dreptul la viața privată și protecția datelor³⁸.

Pe de altă parte, ea s-au tradus, în anumite cazuri, și în măsuri care nu aveau legătură directă cu criza COVID-19 ci cu apariția „profitorilor de pandemie”, cu măsuri de întărire a forțelor politice aflate la putere și de vulnerabilizare a opoziției, cu măsuri sanitare, medicale și de izolare disproporționate și contraproductive³⁹, cu măsuri care au prejudiciat anumite grupuri sociale vulnerabile (de bolnavi cronici, persoane în vârstă, refugiați, pauperi etc.). Din acest punct de vedere, „profitorii din suferința umană” din pandemia actuală – exponenții „cleptocrației” – se înscriu într-o „tactică brutală de folosire a dezorientării publicului ce succede unui șoc colectiv – războaie, lovituri de stat, atacuri teroriste, prăbușiri ale piețelor și dezastre naturale” – pentru a impune, într-o atmosferă de haos și destabilizare, schimbări rapide sub acoperirea crizei, „măsuri radicale pro-corporatiste numite adesea terapie de șoc”⁴⁰. Patternul acestei tactici presupune o criză, un interval de „politică extraordinară” care suspendă anumite norme democratice și crează „o situație tumultuoasă... încadrată cu suficientă isterie de către liderii politici” pentru impunerea cu ușurință unei populații panicate o „listă de dorințe corporatiste” care cuprinde inclusiv „necesitatea atacurilor împotriva tipurilor de protecție socială sau a planurilor enorme de salvare pentru susținerea sectorului financiar privat” în scopul de a evita „o apocalipsă economică completă”⁴¹. Prin folosirea unor astfel de tactici explică Naomi Klein modul în care contractorii privați acționează și aspiră la finanțarea unor lucrări prost făcute, în caz contrar „miliardele fiind eliminate din bugetele guvernamentale”. Cel puțin pentru țara noastră, această tactică este recognoscibilă în „practica” politică din timpul stării de urgență și a stării de alertă – în expresia lui Naomi Klein, „cocktailul dezastruos” reprezentat de „un grup de oameni care profită direct” de o criză în curs și care „sunt puși apoi în centrul guvernării” pentru „a se ajuta cu vastele sume de bani ai contribuabililor” și pentru a contesta și „lupta sistematic chiar asupra ideii de sferă publică și bine public”.

Corupția a constituit în etapa stării de urgență și constituie și în faza actuală de „reluare și redeschidere” a activității un factor de profundă îngrijorare în privința furnizării serviciilor de sănătate, proceselor de achiziții⁴² și gestionării fondurilor, dată fiind extinderea fenomenului ca atare paralel cu „agravarea capturării de resurse de către elită și a manipulării piețelor”. În timpul pandemiei, în domeniul sănătății corupția a împiedicat resursele să ajungă la cei care aveau cea mai

37 European Parliament, „Resolution of 13 November 2020 on the impact of COVID-19 measures on democracy, the rule of law and fundamental rights”. Pentru exemple relevante de folosire defectuoasă și de abuz al puterii executive în stare de urgență a se vedea Bjørnskov, Voigt, „The State of Emergency Virus”.

38 Bjørnskov, Voigt, „The State of Emergency Virus”.

39 Unele introduce prin „ordonanțe de urgență militare”, precum în cazul singular al României.

40 Naomi Klein, „How power profits from disaster” (6 Jul 2017). <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jul/06/naomi-klein-how-power-profits-from-disaster>, accesat 30.05.2021.

41 Klein, „How power profits from disaster”.

42 După estimările OECD, până la 2 trilioane de dolari SUA din costurile de achiziție ar putea fi pierdute din cauza corupției. A se vedea Aneta Wierzyńska et al, „Tackling corruption in governments’ COVID-19 health responses”, November 18 (2020), <https://blogs.worldbank.org/governance/tackling-corruption-governments-covid-19-health-responses>, accesat 21. 01.2021.

mare nevoie de ele și, deopotrivă, a afectat încrederea publicului în autorități, în principal în instituțiile, sistemele și mecanismele guvernamentale. Nici procedurile raționalizate de finanțare a proiectelor și de sprijinire a guvernelor în contextul pandemiei⁴³ și nici încurajarea guvernelor de transparentizare a execuției bugetare, a achizițiilor publice și a rezultatelor (de asigurare a unei raportări financiare de înaltă calitate și în timp util) nu au decantat rezultate notabile, dat fiind că principiile transparenței, responsabilității și deschiderii (chiar principiul participării comunității, societății civile, sectorului privat, mediului academic, organismelor anticorupție, instituțiilor supreme de audit și autorităților de achiziții publice la monitorizarea și supravegherea activității guvernamentale) implică direct principiul responsabilității și răspunderii publice, aflat în contradicție cu întreaga „alchimie” a stării și a puterilor de urgență excesive, a „competențelor” extinse ale guvernelor și clientelei lor politice. Determinarea unor măsuri de transparență, responsabilitate, integritate și anticorupție care ar trebui integrate în activitatea guvernamentală privind sănătatea publică în timpul pandemiei ar presupune, cel puțin în România, renunțarea la mecanismul toxic al „achiziționării bunurilor și serviciilor de necesitate imediată prin negocierea fără publicare prealabilă” și la risipa de bani publici, fapt care ar contribui la stoparea gestionării utilizării deficitare a finanțelor publice, la creșterea eficienței cheltuielilor și la reconstruirea încrederii publicului în guvern⁴⁴. Dincolo de disiparea eroziunii încrederii publicului în guvernare, măsurile anticorupție și protransparență ar avea menirea de a orienta resursele rare aflate la dispoziția guvernului pentru cheltuieli urgente și legitime (de pildă pentru pachetele de ajutor) și de a determina renunțarea la achiziționarea de echipamentele sub-standard sau furnizarea de servicii defectuoase ce reprezintă o amenințare la adresa siguranței publice⁴⁵.

România – proporționalitatea măsurilor derogatorii și responsabilitatea autorităților

Ca atare, atribuțiile mult amplificate ale guvernelor în starea de urgență a implicat dezbateră caracterului necesar, proporționat și temporar al măsurilor luate de guverne, problema riscului abuzului de putere al executivelor și al schimbării pe termen lung a echilibrului puterilor și, pentru limitarea acestor riscuri, problema supravegherii parlamentare și judecătorești, interne și externe, adecvate, a controlului suplimentar și a contrabalansării puterilor executivului⁴⁶. În plus, a existat și există temerea legată de tendința puterilor de urgență de a se de permanentiza. Ca urmare a numeroaselor vulnerabilizări pe care le generează stările de urgență, întrebarea legitimă în această privință este: de ce argumentele împotriva recurgerii în primul rând la stările de urgență întâmpină multă opoziție, dacă stările de urgență sunt atât de des folosite greșit? „În perioadele de criză, sentimentul că «trebuie făcut ceva» este un sentiment foarte uman, dar și o problemă reală numită «acțiune tendențioasă». Pentru mulți cetățeni pare, așadar, reconfortant să observe că guvernele lor «fac ceva». Cu toate acestea, fierbințeala momentului este de obicei un sfătuitor rău. Prin urmare, stările de urgență ar trebui să fie permise numai

43 Propuse de World Bank, UNDP (United Nations Development Program), the Global Fund și WHO (OMS).

44 A se vedea în acest sens Aneta Wierzynska et al, “Tackling corruption in governments’ COVID-19 health responses”.

45 A se vedea în această privință Warren Krafchik, Leslie Lang Tsai, “Five tools for reducing corruption during COVID-19”, February 04 (2021). <https://blogs.worldbank.org/governance/five-tools-reducing-corruption-during-covid-19>, accesat 6.05.2021.

46 A se vedea European Parliament, „Resolution of 13 November 2020”.

pentru o perioadă limitată de timp clar specificată în legislație. În plus, orice legislație adoptată în condiții de urgență ar trebui să înceteze automat să fie valabilă odată cu sfârșitul urgenței. Pentru a fi păstrată, ar trebui să facă obiectul unei ample discuții publice și să treacă din nou lecturile parlamentare convenționale. Ambele idei au fost realizate în Republica Romană cu mai mult de două milenii în urmă, dar par să fi fost uitate. În cele din urmă, competențele unor organizații internaționale ar putea avea nevoie să fie reajustate. Având în vedere toate dovezile privind pericolele unei stări de urgență, este dificil de înțeles cum Organizația Mondială a Sănătății ar putea încuraja țările să declare starea de urgență. Dacă nu, separarea puterilor care a caracterizat lumea dezvoltată din 1945 poate fi încă o victimă a crizei⁴⁷. Aceste considerații, îndreptățite în cel mai înalt grad, sunt cu atât mai relevante cu cât o serie de țări au depășit în privința limitărilor drepturilor omului ceea ce dreptul internațional prevede în legătură cu situațiile de urgență prin derogare de la convențiile ale cărei semnatare sunt: European Convention on Human Rights, International Covenant on Civil and Political Rights, American Convention on Human Rights. Dintre cele 27 de țări membre ale UE, derogări de la obligațiile asumate în aceste convenții, care trebuie notificate Secretarului General al Consiliului Europei și celui al Națiunilor Unite, au notificat doar Estonia, Letonia și România.

Tipuri de derogare „pe baza pandemiei COVID-19”

Derogare de la Art. 21 al ICCPR	Derogare de la Art. 11 al ECHR	Derogare de la Art. 15 al ACHR
Guatemala	România	Ecuador
Letonia	Armenia	Columbia
Armenia	Moldova	Guatemala
Estonia	Estonia	Panama
Ecuador	Georgia	Honduras
România	Albania	Bolivia
Peru	Macedonia de Nord	Chile
Georgia	Serbia	Argentina
Palestina	San Marino	Peru
Chile	Letonia	El Salvador
Kirgizstan	Paraguay	Republica Dominicană
Columbia		Surinam
El Salvador		Paraguay
San Marino		Jamaica
Moldova		
Etiopia		
Republica Dominicană		
Senegal		
Namibia		

Sursa: "Derogations by States Parties from Article 21 ICCPR, Article 11 ECHR, and Article 15 ACHR on the Basis of the COVID-19 Pandemic (Information believed correct as of 11 November 2020)"

[https://www.rightofassembly.info/assets/downloads/Derogations_from_the_Right_of_Peaceful_Assembly_\(at_11_November_2020\).pdf](https://www.rightofassembly.info/assets/downloads/Derogations_from_the_Right_of_Peaceful_Assembly_(at_11_November_2020).pdf), accesat 12.01.2021.

47 Bjørnskov, Voigt, "The State of Emergency Virus".

În privința României este relevant nu doar că autoritățile nu au precizat articolele Convenției Europene asupra Drepturilor Omului (ECHR) de la care au decis derogarea, ci și că nu au informat opinia publică din țară despre această decizie. Intenția de derogare de la ECHR a fost comunicată („notificată”) Secretarului General al Consiliului Europei la 17 martie 2020 printr-o „Notă Verbală” care face referire la decretarea stării de urgență în conformitate cu Constituția României și cu legea „relevantă” asupra regimului stării de asediu și stării de urgență și, de asemenea, la „anumite măsuri luate în acest context” care „implică derogări de la obligațiile care decurg din Convenția pentru Protejarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale (Roma, 4 noiembrie 1950), la care România este parte”, „în sensul Articolului 15, paragraful 3, din Convenție”⁴⁸. Notificarea avea anexat Decretul de instituire a stării de urgență pe teritoriul României, publicat în *Monitorul oficial* în 16 martie 2020, care specifica la Art. 2 restricționarea exercitării următoarelor drepturi: a) Libertatea de mișcare; b) Dreptul la viață intimă, familială și privată; c) Inviolabilitatea casei; d) Dreptul la educație; e) Libertatea de întrunire; f) Dreptul la proprietate private; g) Dreptul la grevă; h) Libertatea economică. Decizia oficialilor României de derogare de la ECHR a intrat în spațiul public prin intermediul unui articol⁴⁹ care semnală anunțul purtătorului de cuvânt al Secretarului General al Consiliului Europei în privința activării Articolului 15 al Convenției Europene asupra Drepturilor Omului (ECHR) de Letonia, România, Moldova, Armenia și Estonia, „pentru a înfrunța pandemia COVID-19”, și în privința notificării formale a acestor activări Secretarului General al Consiliului Europei în scopul informării celorlalte state membre ale Consiliului Europei. La solicitarea EUROPE, purtătorul de cuvânt al Secretarului General al Consiliului Europei, Daniel Hölting, a specificat că informațiile asupra derogării adresate statelor membre ale Consiliului Europei „nu sunt o încurajare” în privința derogării, dat fiind că măsurile luate de cele cinci state în contextul pandemiei „sunt deja reglementate de Convenție, în principal prin Articolul 11, paragraful 2, care enunță că libertatea de întrunire și asociere prevăzută în acest articol poate fi supusă restricțiilor «prevăzute de lege», adică unor «măsuri necesare într-o societate democratică» [...] pentru protejarea sănătății publice”. Activarea Articolul 15 era explicată doar prin intenția statelor membre de a pune în aplicare măsuri care nu sunt acoperite de Convenție. Acestei poziții i se adaugă cea exprimată de Comisia de la Helsinki, critică în privința faptului că publicul român a fost informat despre derogare după o săptămână de la anunțul adresat Consiliului Europei și prin intermediul unei agenții franceze de știri. Din perspectiva Comisiei de la Helsinki, „președintele Klaus Iohannis, premierul Ludovic Orban sau Ministerul Afacerilor Externe ar fi trebuit să informeze publicul pur și simplu pentru că au cerut de săptămâni întregi ca românii să folosească doar sursele oficiale pentru a se informa despre coronavirus. De asemenea, Comisia apus întrebarea: cum de alte țări se ocupă de introducerea stării de urgență fără a restricționa drepturile fundamentale și de ce România este incapabilă să facă acest lucru?”⁵⁰. În țară, decizia de derogare de la ECHR, pe care autoritățile și Grupul pentru Comunicare

48 A se vedea în acest sens Permanent Representation of Romania to the Council of Europe, „Note Verbale”, Nr. 498, To Mrs. Marija Pejcinovic Buric, Secretary General of the Council of Europe (17 March 2020).

<https://rm.coe.int/09000016809cee30>, accesat 9.01.2021.

49 Cu titlul „COVID-19, emergency measures taken do not require activation of derogation from ECHR”, (Agency Europe), Brussels (20/03/2020). <https://stiriinternationale.ro/bucharest-forgot-to-inform-the-public-about-the-suspension-of-the-human-rights-convention/>, accesat 11.01.2021.

50 Conform Orsi Sarány, „Bucharest ‘forgot’ to inform the public about the suspension of the human rights convention” (March 24, 2020). <https://transylvanianow.com/bucharest-forgot-to-inform-the-public-about-the-suspension-of-the-human-rights-convention/> accesat 11.01.2021.

Strategică au „uitat” să o aducă la cunoștința opiniei publice, a fost criticată de mai mulți juriști, politicieni și activiști pentru drepturile omului. Ea a fost catalogată drept „o mișcare dăunătoare”, „un precedent foarte periculos și un semnal politic foarte slab”, specific pentru „reclamantii frecvenți” ai derogării, în genere regimuri autoritare, o condamnabilă lipsă de transparență și comunicare din partea guvernului român, care nu a oferit o explicație asupra scopului derogării, dar a ales această cale în contradistincție cu țări care au introdus măsuri stricte de combatere a epidemiei fără a se deroga de la ECHR, precum Franța (Ramona Strugariu)⁵¹. Prin derogarea de la ECHR sau retragerea României de la respectarea drepturilor garantate în Convenție, care presupune că România „nu poate fi făcută responsabilă ulterior pentru încălcările Convenției în starea de urgență” și că „nu este obligată să respecte nicio altă lege în afară de protejarea vieții și interzicerea torturii”, s-a considerat că „guvernul nu a ales cea mai bună metodă de a scăpa de obligațiile sale internaționale” (Cristi Dănilet)⁵².

Desigur, în cazul combaterii unei pandemii, s-au impus măsuri rapide și eficiente și discursul politic din primele zile și săptămâni ale pandemiei COVID-19 care a susțin că este „mai bine să faci prea mult decât prea puțin” a fost un loc comun „chiar și în țările cu o bună experiență în domeniul drepturilor omului”, „liderii politici trebuind să arate că se iau măsuri serioase și extraordinare pentru a proteja ordinea publică și viața, sănătatea și bunăstarea populației. Desigur, că notificarea internațională a stării de urgență și derogarea pot reflecta „angajamentul unei țări față de legalitate și normalitate”. Considerentul însă că „este «mai bine să faci prea mult decât prea puțin» arată totuși că liderii de stat sunt conștienți de faptul că există un fel de prag și că sunt gata să-l anuleze”⁵³. Întrebarea firească este dacă „anularea pragului”, adică excederea „necesarului de făcut”, inclusiv în forma derogării de la convențiile internaționale asupra respectării drepturilor omului și a libertăților fundamentale – Pactul internațional pentru drepturile civile și politice (ICCPR) al ONU și Convenția europeană asupra drepturilor omului (ECHR) a Consiliului Europei –, a crescut gradul de eficiență a măsurilor luate pentru combaterea pandemiei. O analiză aplicată a articolelor ECHR care „pot fi angajate” în evaluarea crizei COVID-19, la care fac trimitere mulți analiști ai derogărilor de la ECHR în contextul stării de urgență, a pus explicit problema utilității și a formulării lor exacte – o analiză pe care autorul o consideră interesant de reluat desigur când situația se va calma, când, după 5-6 ani, impactul crizei va fi evident și când măsurile întreprinse „acum” de guverne vor fi analizate în hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului (ECtHR). Autorul acestei analize, Kanstantsin Dzehtsiarou, a arătat că Articolul 15 al ECHR, de la care Estonia, Letonia și România, ca țări membre ale UE, dar și Armenia și Georgia au decis derogarea, nu permite părților contractante ale ECHR să interfereze cu orice drepturi în timpul situației de urgență, ci doar în mod clar la cele aflate în conexiune cu pandemia, limitat în timp și dacă este strict necesar, Curtea rezervându-și competența de a revizui măsurile⁵⁴. Teza autorului

51 A se vedea Vlagyislav Makszimov, „Coronavirus derogations from human rights send wrong signal, say MEPs” (Mar 24, 2020). EURACTIV.com <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/coronavirus-derogations-from-human-rights-send-wrong-signal-say-meps/>, accesat 12. 01.2021.

52 A se vedea Sarány, „Bucharest ‘forgot’ to inform the public”.

53 Stéphanie Lagoutte, „Fighting COVID-19: Better to do Too Much Than Too Little?”, *GC Human Rights Preparedness*, 4 February 2021, GLOBAL CAMPUS OF HUMAN RIGHTS, <https://gchumanrights.org/preparedness/article-on/fighting-covid-19-better-to-do-too-much-than-too-little.html>, accesat 22.04.2021.

54 Kanstantsin Dzehtsiarou, „COVID-19 and the European Convention on Human Rights”, STRASBOURG OBSERVERS, March 27, 2020, <https://strasbourgobservers.com/2020/03/27/covid-19-and-the-european-convention-on-human-rights/>, accesat 15 .07.2020.

este că derogările de la Articolul 15 nu sunt deosebit de utile, nu fac „prea multă diferență în contextul crizei COVID-19” și că trimit oamenilor mesajul inutil (*unnecessary*) că statele vor începe să le limiteze drepturile omului. Din punctul meu de vedere, prezentarea angajării potențiale a ECHR în contextul pandemiei arată cu claritate că drepturile omului, în ansamblu, și cele prevăzute în ECHR, în special, nu constituie „obstacolele în calea măsurilor guvernamentale eficiente care vizează pandemia” și că este crucial ca în caz de urgență „să fie menținute drepturile omului [și] responsabilitatea autorităților și în anumite limite, deoarece legislația de criză care conferă noi puteri extinse puterii executive poate avea efecte disproporționate pe termen lung asupra vieții noastre, libertăților și societăților noastre”⁵⁵.

Coroborarea concluziilor acestei analize⁵⁶ cu cea enunțată de Daniel Höltingen, anume că activarea Articolul 15 al ECHR se putea explica doar prin intenția statelor membre de a pune în aplicare măsuri care nu sunt acoperite de Convenție⁵⁷, și cu nedumerirea dezaprobatore exprimată în întrebarea reprezentantului Comisiei de la Helsinki: cum se explică faptul că România este incapabilă să folosească starea de urgență fără a se deroga de la respectarea drepturilor fundamentale, aidoma altor țări?, decantează, cred, cu limpezime concluzia că autoritățile din România au fost scrupulos preocupate să evite monitorizarea deciziilor luate în starea de urgență și controlul legalității și proporționalității lor de ECtHR, ca și examinarea lor din partea UNHRC (United Nations Human Rights Committee), să evite obligația de a răspunde ulterior pentru deciziile care încalcă cele două convenții, să evite așadar vulnerabilizarea prin asumarea responsabilității decizionale. Dincolo de slăbiciunea reflectată de această „mutare”, dat fiind că oficialitățile nu au oferit în notificare nicio explicație în privința scopului derogării, există o neconcordanță între orizontul de așteptare pe care această decizie l-a creat în privința radicalității măsurilor de restricționare a drepturilor omului și nivelul evaluat al restricționărilor întreprinse. Spre deosebire de Estonia și Letonia, ale căror restricții au fost încadrate la nivelul „semnificativ”, România a fost încadrată la nivelul „înalt”, aflat totuși sub nivelul „sever”, nivelul pe care l-ar fi impus severitatea situației pe care oficialitățile considerau necesar să o combată prin derogarea de la respectarea drepturilor fundamentale. Franța, Italia, Spania, încadrate la un nivel „sever” de restricționare, nu s-au derogat nici de la ECHR și nici de la ICCPR. De altfel, decizia de nederogare în cazul Italiei și Spaniei „pune sub semnul întrebării dacă starea de urgență trebuie ridicată la statutul de «nou normal» prin notificare formală și derogare sau, mai curând, prin încercarea de a păstra normalitatea, adică «vechiul normal» cel puțin în sensul dreptului internațional”⁵⁸. Trebuie spus că niciuna dintre țările cu tradiție în privința statului de drept, țări cu democrații avansate, nu au procedat la notificare formală și derogare. Constituie un loc comun în aceste țări promovarea responsabilității la

55 Dzehtsiarou, “COVID-19 and the European Convention on Human Rights”.

56 Care pornește de la același argument ca și Daniel Höltingen, purtătorul de cuvânt al Secretarului General al Consiliului Europei.

57 Astfel de măsuri pot fi în sfera „oportunităților de afaceri”, pe care media le-a pus în termenii unor concretizate „afacerilor oneroase”, ai unor „îmbăgățiți ai pandemiei” și în termenii de corupție; în sfera „supravegherii orwelliene” a datelor personale de sănătate mai mult sau mai puțin sensibile; în sfera compromiterii și eliminării rivalilor politici și/sau partidici – prin „ruperea partidelor politice și a altor organizații care sunt absolut vitale pentru democrație”, ca și prin „ruperea sindicatelor; în sfera unei politici specifice de „partinizare a societății” – de „împărțire a prăzii”, a funcțiilor guvernamentale și politico-administrative („parcelare”) și, deopotrivă, de o prezență abundentă a clientelei de partid în sistemul social și în sistemul economic („colonizare”), ambele implicând extinderea controlului asupra electoratului și, în același timp, o reducere a calității guvernării; în sfera atribuirii pozițiilor-cheie dintr-o serie de instituții (fără concurs și dovadă a competențelor) unor „susținători loiali, care își arată gratitudinea”, și prin situarea acestei rețele sub comanda personală a președintelui sau a prim-ministrului ș.a.

58 Scheinin, “COVID-19 Symposium: To Derogate or Not to Derogate?”.

toate nivelurile, cu atât mai intens la vârful ierarhiei politice și a conducerii statale, responsabilitatea constituind o datorie și o chestiune de onoare în același timp, o condiție asumată a politicianului și unul dintre modurile prin care el își poate dovedi plenar buna credință în raport cu interesul general al semenilor pe care îi reprezintă. Alături de responsabilitate, promovarea accesului (cât mai «inclusiv») la drepturi este ceea ce leagă democrația de statul de drept. În afara evitării asumării responsabilității, au existat în România și alte „posibile amenințări la adresa statului de drept: restricțiile, bazate pe decretul prezidențial, ale accesului la justiție; confuzia asupra stării de alertă și adoptarea unei noi legi ca «ultimă soluție», transformând astfel starea de alertă într-o stare de urgență «paralelă» care nu este prevăzută de Constituție; creșterea infracțiunilor de corupție, în special în privința achizițiilor publice directe de echipamente medicale în absența unor proceduri transparente”⁵⁹. Rămâne de evaluat măsura în care pentru oficialitățile din România pandemia a oferit, ca multor guverne de altfel, „un pretext ideal pentru a exploata temerile și a reprimă disidența, a restrânge drepturile oamenilor și a trece legislația de urgență care riscă să aibă consecințe pe termen lung, dincolo de criza sănătății”⁶⁰. În privința unor astfel de „evoluii” care „au accelerat eroziunea țesutului democratic al societății noastre” își exprima îngrijorarea Comisarul pentru Drepturile Omului al Consiliului Europei, Dunja Mijatović, ca și asupra amplificării și agravării tuturor inegalităților, și arăta, impecabil, că „ECHR și alte standarde privind drepturile omului oferă flexibilitatea necesară pentru adaptarea la situații de urgență”. Ca atare, „într-o perioadă în care populismul tinde să favorizeze «tăierea colțurilor» pentru rezolvarea problemelor... statele trebuie să fie deosebit de atente să nu trimită semnalul greșit că implementarea standardelor drepturilor omului poate submina lupta împotriva pandemiei. Dimpotrivă, această pandemie a arătat... importanța plasării dreptului omului la sănătate în centrul proiectării sistemelor noastre de sănătate. Protecția sporită a drepturilor omului poate fi privită astfel mai curând ca un bun de preț în prevenirea și atenuarea efectelor negative ale unei astfel de pandemii decât ca un obstacol în calea acesteia”⁶¹. Rămâne, de asemenea, de văzut, maniera și ritmul în care vor răspunde oficialitățile din România solicitării Consiliului Europei ca „guvernele să devină apărători mai solizi ai drepturilor omului și să consolideze multilateralismul” și maniera și ritmul în care vor asuma „cantitatea de putere constituțională” ce revine executivului și „limitele dezirabile” ale atribuțiilor prezidențiale în condiții lipsite de „excepționalitate pandemică”, în efortul de stabilire deplină a normalității cât mai repede posibil și, astfel, de evitare a tentațiilor statului totalitar. Întrucât se consideră că „eșecul folosirii opțiunii de derogare” este deplin dacă derogarea „riscă să normalizeze puterile excepționale și să recalibreze neîntrerupt descendent protejarea drepturilor omului”⁶².

59 Bianca Selean-Gutan, “Romania in the Covid Era: Between Corona Crisis and Constitutional Crisis”, 7. <https://verfassungsblog.de/romania-in-the-covid-era-between-corona-crisis-and-constitutional-crisis/>, accesat 21 mai 2021.

60 Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Dunja Mijatović, “HUMAN RIGHTS TALK”, 1.

61 Dunja Mijatović, “HUMAN RIGHTS TALK”, 2.

62 Scheinin, “COVID-19 Symposium: To Derogate or Not to Derogate?”.

BIBLIOGRAFIE

- Chloé Bernadaux, "Stop the erosion of human rights in Europe", *New Europe*, February 12 (2021). <https://www.neweurope.eu/article/stop-the-erosion-of-human-rights-in-europe/>, accesat 19.05.2021.
- Jonathan Cook, "We are Living Through a Time of Fear – Not Just of the Virus, But of Each Other", March 25 (2021). <https://www.counterpunch.org/2021/03/25/we-are-living-through-a-time-of-fear-not-just-of-the-virus-but-of-each-other/>, accesat 16.05.2020.
- Krisztina Binder, Maria Diaz Crego, Gianna Eckert, Silvia Kotanidis, Rafal Manko and Micaela Del Monte – European Parliamentary Research Service (EPRS) (2020), "States of emergency in response to the coronavirus crisis: Situation in certain Member States", PE 649.408, June (2020), [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649408/EPRS_BRI\(2020\)649408_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649408/EPRS_BRI(2020)649408_EN.pdf), accesat 13.11.2020.
- Christian Bjørnskov; Stefan Voigt, "The State of Emergency Virus", *Verfassungsblog*. On constitutional matters, April 19 (2020). <https://verfassungsblog.de/the-state-of-emergency-virus/>, accesat 13.11.2020.
- Council of Europe, European Court of Human Rights, *European Convention on Human Rights*, F-670 75 Strasbourg cedex. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf, accesat 19.06.2020.
- Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Dunja Mijatović, "Support a Free, Independent and Safe Press" (30 April 2020). <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/support-a-free-independent-and-safe-press>, accesat 19.05.2020.
- Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Dunja Mijatović, "HUMAN RIGHTS TALK: Covid-19 and Human Rights – Lessons learned from the pandemic", Keynote speech, Vienna, 10 December (2020). <https://rm.coe.int/human-rights-rights-talk-covid-19-and-human-rights-lessons-learned-fro/1680a0a7c3>, accesat 7.03.2021.
- Kanstantsin Dzehtsiarou, "COVID-19 and the European Convention on Human Rights", STRASBOURG OBSERVERS, March 27 (2020). <https://strasbourgobservers.com/2020/03/27/covid-19-and-the-european-convention-on-human-rights/>, accesat 15 .07.2020.
- Cassandra Emmons, "International Human Rights Law and COVID-19 States of Emergency", *Verfassungsblog on Constitutional Matters*. 25 April (2020). <https://verfassungsblog.de/international-human-rights-law-and-covid-19-states-of-emergency/>, accesat 13.10.2020.
- European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on the Draft Law on the Review of the Constitution of Romania, adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session (Venice, 21-22 March 2014). [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)010-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)010-e), accesat 29.06.2020.
- European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on the Constitution of Serbia adopted by the Commission at its 70th plenary session (Venice, 16-17 March 2007). [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2007\)04-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2007)04-e), accesat 29.06.2020.
- European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on the Protection of Human Rights in Emergency Situations adopted by the Venice Commission at its 66th Plenary Session (Venice, 17-18 March 2006). [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2006\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2006)015-e), accesat 13.10.2020.
- European Parliament (2020), "Resolution of 13 November 2020 on the impact of COVID-19 measures on democracy, the rule of law and fundamental rights (2020/2790(RSP))", https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0307_EN.html, accesat 28 mai 2021.
- European Parliament, "The Impact of COVID-19 Measures on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights in the EU", Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, author Ottavio Marzocchi, Directorate-General for Internal Policies, PE 651.343 (23 April 2020) [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651343/IPOL_BRI\(2020\)651343_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651343/IPOL_BRI(2020)651343_EN.pdf), accesat 29.06.2020.
- Marcia Frellick, "COVID-19 Mortality Rate May Be 'Considerably Less Than 1%' ", March 02 (2020). <https://www.medscape.com/viewarticle/926089>, accesat 15.04.2020.

Naomi Klein, "How power profits from disaster" (6 Jul 2017). <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jul/06/naomi-klein-how-power-profits-from-disaster>, accesat 30.05.2021.

Stéphanie Lagoutte, "Fighting COVID-19: Better to do Too Much Than Too Little?", *GC Human Rights Preparedness*, GLOBAL CAMPUS OF HUMAN RIGHTS, 4 February (2021). <https://gchumanrights.org/preparedness/article-on/fighting-covid-19-better-to-do-too-much-than-too-little.html>, accesat 22.04.2021.

Audrey Lebret, "COVID-19 pandemic and derogation to human rights", *Journal of Law and the Biosciences*, 7/1, January-June (2020). <https://academic.oup.com/jlb/article/7/1/lsaa015/5828398>, accesat 16.05.2020.

Vladyislav Makszimov, "Coronavirus derogations from human rights send wrong signal, say MEPs", EURACTIV.com, Mar 24 (2020). <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/coronavirus-derogations-from-human-rights-send-wrong-signal-say-meps/>, accesat 12.01.2021.

Michael Meyer-Resende, "The Rule of Law Stress Test: EU Member States' Responses to COVID-19," 24 May (2020). <http://verfassungsblog.de/the-rule-of-law-stress-test-eu-member-states-responses-to-covid-19/>, accesat 29.06.2020.

Mihai Netea, „O istorie genetică (incompletă) a românilor. Ce ne învață studiile genetice despre istoria Europei de Sud-Est”, Conferință, 25 februarie 2020, Ateneul Român. <https://th.th.facebook.com/privesc.eu/videos/1863878743742520/>, accesat 29.04.2020.

Gianfranco Pasquino, (2007), "The advantages and disadvantages of semi-presidentialism. A West European perspective", în Robert Elgie and Sophia Moestrup (eds.), *Semi-presidentialism outside Europe. A comparative study* (New York and London: Routledge. Taylor & Francis Group, 2007), 14-29.

Robert Putnam, "Bowling alone: America's Declining Social Capital", *Journal of Democracy* 6/1 (January 1995), 65-78.

Michel Rose; Richard Lough, "'We are at war': France imposes lockdown to combat virus", Reuters, March 16 (2020). <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-macron-restriction/we-are-at-war-france-imposes-lockdown-to-combat-virus-idUSKBN2133G5>, accesat 2.05.2020.

Orsi Sarány, "Bucharest 'forgot' to inform the public about the suspension of the human rights convention", March 24 (2020). <https://transylvanianow.com/bucharest-forgot-to-inform-the-public-about-the-suspension-of-the-human-rights-convention/>, accesat 11.01.2021.

Martin Scheinin, "COVID-19 Symposium: To Derogate or Not to Derogate?" (2020). <http://opiniojuris.org/2020/04/06/covid-19-symposium-to-derogate-or-not-to-derogate/>, accesat 9.05.2020.

Bianca Selejan-Gutan, "Romania in the Covid Era: Between Corona Crisis and Constitutional Crisis", 21 May (2020). <https://verfassungsblog.de/romania-in-the-covid-era-between-corona-crisis-and-constitutional-crisis/>, accesat 21 mai 2021.

Stephen Thomson, Eric C. Ip, "COVID-19 emergency measures and the impending authoritarian pandemic", *Journal of Law and the Biosciences* (August 8, 2020): 4. <https://academic.oup.com/jlb/article/7/1/lsaa064/5912724>, accesat 12.07.2021.

World Health Organization, "WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020". <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>, accesat 29.04.2020.